

Tekijä: Ollila, Anne
Nimeke: Naimaton perheellinen nainen : Lucina Hagmanin perhe
Julkaisussa: Monta tietä menneisyyteen / Leena Rossi ja
Hanne Koivisto (toim.)
Turku : Turun yliopisto, 1995, s. 267-276

Tämä aineisto on julkaistu verkossa tekijöiden ja kustantajan luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa selata verkossa, mutta sitä ei saa tallentaa pysyvästi omalle tietokoneelle. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

Artikkelit ovat PDF-tiedostomuodossa. Sen lukemiseen tarvitaan Adobe Acrobat Reader-ohjelma. Mikäli ohjelmaa ei ole jo asennettu, sen saa ilmaiseksi osoitteesta <http://www.adobe.com/products/acrobat/readstep.html>

Tampereen yliopiston kirjasto, 2006
<http://www.uta.fi/laitokset/kirjasto/>

NAIMATON PERHEELLINEN NAINEN: LUCINA HAGMANIN PERHE
Anne Ollila

Lucina Hagman (1853—1946) oli 1900-luvun alussa yksi Suomen tunnetuimmista naisasianaisista. Hän toimi Naisasialiitto Unionin puheenjohtajana ja osallistui aktiivisesti äänioikeusoukeustaisteluun. Kun yleinen ja yhtäläinen äänioikeus toteutui vuonna 1906, Lucina Hagman valittiin keväällä 1907 ensimmäisten naiskansanedustajien joukossa eduskuntaan.

Jo 1800-luvun lopussa Lucina Hagman oli herättänyt huomiota terävillä kannanotoillaan yhteiskoulujen ja naisten oikeuksien puolesta. Kun Suomalainen Yhteiskoulu perustettiin Helsinkiin vuonna 1886, hänet valittiin koulun johtajaksi. Hän hoiti tätä tehtävää toistakymmentä vuotta, kunnes hän perusti vuonna 1899 oman koulun, Uuden Yhteiskoulun. Lucina Hagmanin opettajanura kesti harvinaisen pitkään, sillä hän toimi Uuden Yhteiskoulun johtajana vuoteen 1938 asti, jolloin hän oli jo 85-vuotias. Kymmentä vuotta aikaisemmin Lucina Hagmanille oli myönnetty professorin arvo kunnianosoituksena hänen ansioistaan opettajana ja kasvattajana.

Lucina Hagmanin elämästä löytyy runsaasti aineksia ns. suurnaishistoriaan: hän puhui yhteiskasvatuksen puolesta, menestyi ammatissaan ja hänen aktiivisuutensa suomalaisessa naisasialiikkeessä sekä muussakin järjestötoiminnassa nostivat hänet toistuvasti julkisuuteen. Pelkästään julkiseen toimintaan keskittyminen antaa väistämättä yksipuolisen kuvan Lucina Hagmanista. Saavutuksia ja ansioita korostamalla syntyy käsitys naisaktivistista, joka omisti elämänsä yhteiskunnallisille kysymyksille. Tällöin jää piiloon se perheyhteisö, jonka sisällä Lucina Hagman eli ja joka vaikutti voimakkaasti hänen elämäänsä ja ratkaisuihinsa.

Tunnetun naisasianaisen elämää arvioitaessa saattaa tapahtua ylitulkintaa siihenkin suuntaan, että kaikki toiminta nähdään emansipaation näkökulmasta. Emansipaatio voi olla hieman harhaanjohtava käsite, koska se nykyisin ymmärretään yleensä liberaalin tradition mukaisesti vapaudeksi toimia omien halujen mukaisesti ilman mitään rajoituksia ja esteitä. Suomalaiset naisasianaiset saivat toki 1800-luvun lopulla vaikutteita liberaaleista aatteista perehtyessään J. S. Millin kirjoituksiin naisen asemasta ja oikeuksista, mutta suomalaisessa keskustelussa näkyy hyvin voimakkaasti hegeliläis-snellmanilainen henki. Sen mukaisesti korostettiin enemmänkin velvollisuuksia kuin oikeuksia: uusia oikeuksia ei saanut ilmaiseksi, vaan ne oli ansaittava työllä ja toiminnalla. Jokaisen oli osoitettava olevansa "kunnon" kansalainen ja moraalisesti valmis ottamaan vastaan uusien oikeuksien mukanaan tuomat velvollisuudet ja vastuu.

Vastuu ja velvollisuudentunne eivät kuitenkaan jääneet pelkästään juhlapuheiksi, vaan kyse oli enemmänkin asennoitumisesta ja elämäntavasta, joka oli opittu kasvatuksen kautta. Sekä tyttöjen että poikien velvollisuudet määriteltiin sukupuolen perusteella. Erityisesti säätyläisperheiden tyttöjen kasvatuksessa korostui muiden perheenjäsenten palveleminen ja huomioiminen. Pojille asetettiin toisenlaisia velvot-

teitä, joista tärkeimpiä olivat uran luominen ja menestyminen. Lucina Hagmanin elämää voi tarkastella yhtenä esimerkkitapauksena säätyläisnaisen perhevelvollisuuksien toteuttamisesta.

Tytär äitinsä elättäjänä ja perheen "perustaminen"

Lucina Hagman oli nimismiesperheen tytär ja nuorin kuudesta lapsesta. Yksi perheen pojista kuoli pienenä, mutta muut lapset selvisivät aikuisiksi. Heistäkin kaksi kuoli 1880-luvulla, joten sisaruskatraasta jäi jäljelle Lucina Hagmanin lisäksi vain yksi sisar ja veli. Lucina Hagman pysyi naimattomana koko ikänsä, eikä hänellä siis ollut perhettä siinä merkityksessä kuin nykyään perhe ymmärretään. Hänellä ei ollut aviomiestä eikä omia lapsia. Miten naimaton nainen saattoi "perustaa" perheen 1800-luvun lopussa?

Lucina Hagman valmistui Jyväskylän seminaarista vuonna 1875. Sen jälkeen hänet valittiin johtajaksi Hämeenlinnan valmistavaan kouluun. Työpaikka Hämeenlinnassa merkitsi elämän vakiintumista. Lucina Hagmanin äiti Sofia Hagman muutti tyttärensä luokse asumaan, ja hoitamaan tyttärensä taloutta. Sofia Hagman oli jäänyt leskeksi seitsemän vuotta aikaisemmin. Nimismiehen leskenä hän sai vaatimattoman eläkkeen, mutta nuorimman tyttären Lucinan velvollisuudeksi tuli huolehtia vanhenevasta äidistään. Tuohon aikaan oli varsin yleistä, että nimenomaan nuorimman tyttären oli hoidettava ikääntyviä vanhempia. Tässä tapauksessa äidin ja tyttären yhteiseloa kesti peräti 20 vuotta, sillä Sofia Hagman kuoli vuonna 1895.

Äidin ja tyttären suhde oli jo aikaisemmin ollut läheinen, mutta keskinäinen huolenpito vahvisti sitä entuudestaan. Tytär tarjosi taloudellisesti turvatusen aseman, jonka vastineeksi äiti huolehti päivittäisistä kotitalousaskareista. Kun äidin terveys alkoi vähitellen heiketä, Lucina Hagman purki suruaan sisarelleen:

Tohtori sanoo että mammalla on kroonillinen keuhkokatarrri, se on nyt parempi, mutta yskää sitä sentään kestää. Eikä hänen iällään voi enää suuria toivoa. Tulevaisuus silmäin edessä, mieltäni väliin painaa, aavistan, että kaipaukseni mamman jälkeen, jos hän menee pois ennen minua, on oleva minulle vaikea kantaa, vaikeampi kuin kenties kukaan saattaa uskoa. (Lucina Hagmanin kirje Sofia Hagmanille 14.3.1892, Lucina Hagmanin yksityisarkisto, KA.)

Kuvaavaa on, että kun Lucina Hagman julkaisi vuonna 1936 muistelmateoksen, hän omisti sen äidilleen.

Äiti ja tytär asuivat pitkään kahden. Rauhallinen elämä Hämeenlinnassa päättyi vuonna 1886 heidän muuttaessaan Helsinkiin, kun Lucina Hagman aloitti uuden työnsä Suomalaisen Yhteiskoulun johtajattarena. Muutaman vuoden päästä suvussa sattui ikävä kuolemantapaus: Lucina Hagmanin veljen, Tyko Hagmanin vaimo kuoli jättäen jälkeensä tyttären ja kaksi poikaa. Koska isän ei uskottu selviävän kolmen pienen lapsen kanssa, tädit ottivat heidät hoitoonsa. Vanhempi pojista, joka oli ristitty

Tykoksi isänsä mukaan, jäi Sofian huostaan Kangasalan kansanopistoon. Liisa ja Kalle pääsivät Helsinkiin Lucina Hagmanin kasvateiksi. Näin äidin ja tyttären pieni perhe kasvoi nelihenkiseksi perhekunnaksi.

Perheen laajeneminen toi Lucina Hagmanille uusia velvollisuuksia. Kun Naisasioliitto Unioni perustettiin helmikuussa 1892, Lucina Hagman kieltäytyi aluksi yhdistyksen puheenjohtajuudesta "perheellisiin syihin" vedoten, mutta lopulta hän suostui ottamaan vastaan tämän luottamustehtävän. Uudet perheenjäsenet toivat samalla taloon iloa ja elämää kuten Lucina Hagmanin kirje paljastaa: "Kalle on kuin auringon paiste, meidän ilomme ja riemumme, nauraa ja hokistaa joka päivä." (Lucina Hagmanin kirje Sofia Hagmanille 14.3.1892, Lucina Hagmanin yksityisarkisto, KA.)

Lapsista huolehtiminen vilkastutti sukulaisten keskinäistä kanssakäymistä. 1890-luvun alussa Lucina Hagman muutti perheensä kanssa joka kesä Kangasalle sisarensa luo. Mukana matkusti myös taloudenhoitaja Amanda Leppälahti, jota kutsuttiin perhepiirissä Mandaksi ja joka oli tullut perheen palvelukseen vuonna 1890. Manda hoiti Lucina Hagmanin taloutta emäntänsä vuonna 1946 taphtuneeseen kuolemaan asti. Uskollinen palvelus palkittiin luottamuksella: Mandalla oli niin keskeinen asema Lucina Hagmanin talossa, että häntä alettiin vähitellen pitää lähes perheenjäsenenä. Asia käy osuvasti ilmi Lucina Hagmanin ystävien ja sukulaisten lähettämistä kirjeistä, jotka usein päättyivät kirjoittajan lähettämiin terveisiin hänen perheelleen. Lueteltujen perheenjäsenten joukossa oli aina myös Manda. Vuonna 1915 Lucina Hagman hankki Mandalle Suomen Talousseuran hopeisen kunniamerkin tunnustuksena uskollisesta ja pitkästä palveluksesta. Lisäksi Mandan merkkipäiviä kuten 50- ja 60-vuotispäiviä juhlittiin perhepiirissä samaan tapaan kuin muidenkin perheenjäsenten juhlapäiviä. (Ks. Lucina Hagmanin yksityisarkisto, Saapuneet kirjeet, KA.)

Vielä 1800-luvun alkupuolella oli ollut tapana pitää palveluskuntaa talon väkeen kuuluvana. Tuolloin heidän asemansa oli jossain määrin samantapainen kuin lasten; ts. palvelijat olivat riippuvaisia isäntäväestään ja vastaavasti isäntäväellä oli tiettyjä velvollisuuksia heitä kohtaan. 1800-luvun kuluessa isäntäväen ja palkollisten välille alkoi syntyä juopa. Palvelussuhde muuttui selvemmin palkkasuhteeksi ja palvelijat erotettiin vähitellen perheestä, kun isäntäväki alkoi korostaa yksityisyyttään.

Ero isäntäväen ja palvelusväen välillä korostui epäilemättä erityisesti lyhytaikaisissa palvelussuhteissa, mutta Amanda Leppälähden kaltaiset pitkään palveluksessa olleet henkilöt saivat erikoisaseman. Voi kuitenkin aavistaa, että pitkäaikaisten palvelijoiden erikoisasema perustui yhteen keskeiseen asiaan; he tiesivät tarkkaan, mikä oli heidän asemansa talossa, eivätkä pyrkineet ylittämään toimivaltaansa. Toisaalta kokenut taloudenhoitaja saattoi pitää keittiössään niin kovaa komentoa, ettei isäntäväki tohtinut tulla hänen reviirilleen. Tällöin kumpikin osapuoli hallitsi omaa aluettaan talossa ja selvä työnjako tyydytti molempia.

Perheen matriarkka

1900-luvun alussa Lucina Hagmanin perheeseen tuli taas uusia jäseniä. Veljenpoika Tyko Hagman oli aloittanut koulunsa Hämeenlinnan lyseossa, mutta vuonna 1903 hän siirtyi jatkamaan koulunkäyntiään Helsinkiin. Oli itsestään selvää, että hän sai koulu-kortteerin tätinsä luona, ja tädistä tuli samalla hänenkin varaäitinsä. Kaikki veljenlapset olivat nyt Lucina Hagmanin huollettavina.

Kun Lucina Hagmanin veli Tyko Hagman kuoli vuonna 1914, hänen lapsensa olivat jo aikuisia, mutta isän kuolema vahvisti Liisan, Kallen ja Tykon entuudestaanakin läheistä suhdetta "fasteriin", Lucina Hagmaniin. Toinen täti, Sofia Hagman, oli kuollut jo vuonna 1900, joten faster Lucina oli nuorten ainoa elossa oleva sukulainen. Liisa ja Kalle asuivatkin pitkään tätinsä talossa muuttaen pois vasta 1910-luvun lopussa. Tässä tilanteessa Lucina Hagmanista tuli perheen matriarkka. Liisa, Kalle ja Tyko kysyivät häneltä neuvoa kaikissa ongelmatilanteissa, ja hän myös auttoi veljenlapsiaan taloudellisis- ssa vaikeuksissa.

Kuvaavaa on, miten Tyko Havas (veljenpoika suomensi sukunimensä Havakseksi) kysyi neuvoa tädiltään harkitessaan avioliittoa vuonna 1915. Tyko Havas oli tuolloin nuori, aloitteleva nimismies, ja hän oli vasta saanut ensimmäisen vakinaisen nimismiehen paikan Konginkankaalta. Ongelmaksi muodostui, että hänen valittunsa oli talonpoikaistyttö. Nuorella, köyhällä nimismiehellä ei ehkä ollut toiveita säädynmukaisesta avioliitosta. Tykon puolusteleavasta kirjeestä käy ilmi, ettei faster oikein hyväksynyt talonpoikaistyttöä perheensä jäseneksi. Hän epäili, oliko työllä tarpeeksi sivistystä ja voisiko Tyko häpeämättä tuoda hänet herrasväen salonkeihin (Tyko Havaksen kirje Lucina Hagmanille 25.2.1915, Lucina Hagmanin yksityis arkisto, KA).

Tapaus paljastaa, miten jyrkkä säätyjäkö vallitsi suomalaisessa yhteiskunnassa vielä 1900-luvun alussa. Lopputuloksena oh, että Tyko noudatti fasterinsa neuvoa eikä suunniteltu avioliitto toteutunut. Tyko oli kuitenkin ripeä otteissaan, ja hän löysi nopeasti uuden morsiamen. Toukokuussa 1916 Tyko vihittiin avioliittoon Ida Paalasan kanssa. Vihkiminen tapahtui Helsingissä, Lucina Hagmanin salissa, mikä antoi asialle tiettyä symboliarvoa. Näin perheen matriarkka ilmaisi ottavansa nuoren miniän suopeasti vastaan.

Lucina Hagman huolehti veljensä lapsista aivan kuin nämä olisivat olleet hänen omia lapsiaan. Kalle ja Liisa saivat häneltä elatusapua vielä aikuisiässä, kun he kokivat epäonnea elämässään ja työssään. Kallen mielenterveys järkkäsi vuonna 1919, ja hänet otettiin Kammion sairaalaan hoidettavaksi. Hän vietti loppuikänsä sairaalassa, ja täti maksoi hänen hoitonsa. Liisan kohtaloksi koitui 1930-luvun alun lamakausi, joka ajoi hänen koulunsa taloudellisiin vaikeuksiin. Liisa oli perustanut oman koulun vuonna 1919, ja sen toiminta alkoi lupaavasti, mutta laman myötä koulu kävi kuitenkin kannattamattomaksi ja se lakkautettiin. Vastoinkäymiset heikensivät Liisan terveyttä eikä hän pystynyt palaamaan opettajaksi, joten faster Lucina maksoi hänelle elatusapua.

"Lapsenlapsiakin" Lucina Hagman sai, kun Tyko Havaksen perhe karttui kahdella uudella jäsenellä. Toisaalta Lucina Hagmanin rooli perheen matriarkkana korostui siinä kunnioituksessa, jota hänen ikänsä ja yhteiskunnallinen asemansa herätti sukulaisissa. Tämä ilmenee erityisen hyvin Tykon vaimon Idan kirjeistä "rakkaalle Fasterille" (Ida Havaksen kirjeet Lucina Hagmanille, Lucina Hagmanin yksityisarkisto, KA).

Veljensä lapsien lisäksi Lucina Hagman sai vielä yhden lapsen huollettavakseen. Vuonna 1903 hän otti kasvatikseen 6-vuotiaan Alman. Tyttö osoittautui hieman vaikeaksi kasvatettavaksi. Hän oli vilkas, temperamentikas ja impulsiivinen eikä hänestä löytynyt sellaista vastuuntuntoa ja pitkäjänteisyyttä, jota Lucina Hagman arvosti. Alma keskeytti koulunkäyntinsä ja kokeili useita ammatteja osaamatta päättää, mitä hän oikeastaan halusi. Vuonna 1921 hän avioitui ja avioliiton myötä hänen elämänsä vakiintui, mutta silti Lucina Hagman kantoi lopun ikänsä vastuuta Almasta. Kunnon tyttären tavoin Alma tuli miehensä kanssa aina viettämään joulua Lucina Hagmanin luokse.

Lucina Hagman ei siis koskaan asunut yksin, vaan hänellä oli elämänsä aikana pienempi tai suurempi joukko holhottavia ja huollettavia. Aluksi hänen huollettavanaan oli iäkäs äiti. Myöhemmin veljenlapsista ja ottotyttärestä tuli hänen perheensä. Perheyhteyden korostus käy osuvasti ilmi Tyko Havaksen reaktiosta, kun hän sai keväällä 1946 tiedon kasvattisisarensa Alman yllättävästä kuolemasta. Surunvalittelukirjeessään Tyko pahoittelee, että "ensimmäinen meistä neljästä" oli otettu pois (Tyko Havaksen kirje Lucina Hagmanille maaliskuussa 1946, Lucina Hagmanin yksityisarkisto, KA). "Meillä neljällä" hän tarkoitti tietysti Lucina Hagmanin kasvattilapsia.

On syytä korostaa, ettei Lucina Hagmanin perhe ollut mitenkään poikkeuksellinen. Oli aivan tavallista, että lähisukulaiset ottivat lapset huollettavikseen, kun äkillinen kuolema riisti lapsilta heidän äitinsä tai isänsä, eikä leski pystynyt itse elättämään ja kasvattamaan lapsiaan. Sukulaiset tulivat avuksi järjestäen lasten holhouksen ja kasvatuksen, mikä merkitsi lapsille muuttoa kasvattivanhempien luokse. Kasvatti- ja ottolapset olivat varsin yleisiä. Niitä saattoivat hankkia sekä lapsettomat avioparit että naimattomat naiset.

Naisten keskinäiset ystävyyssuhteet

Lucina Hagmanin kirjeet ja muistelmat osoittavat, että hänen suhteensa äitiin ja sisareen oli erityisen läheinen. Veli Tyko Hagman jäi ilmeisesti jossain määrin naisten piirin ulkopuolelle. 1890-luvulla sisaret mainitsevat hänet kirjeenvaihdossa vain muutaman kerran, kun he olivat huolissaan hänen alkoholinkäytöstään.

Äitiänsä Lucina Hagman kunnioitti suuresti. Itse asiassa hän antaa lapsuudenkodistaan sellaisen kuvan, että äiti Sofia Hagman piti perheen pystyssä työllään ja tarmokkuudellaan. Isä ei ollut kovinkaan kiinnostunut nimismiehen viran hoitamisesta, vaan metsästäminen oli hänelle mieluisampaa ja hän vietti suurimman osan ajastaan harras-

tuksensa parissa. Niinpä Sofia Hagman teki osan nimismiehen töistä, sillä hän oli hyvin perehtynyt lainsäädäntöön. Kun nimismies Hagman kuoli vuonna 1868, vaimo ei voinut enää jatkaa viran hoitamista.

Lucina Hagmanin ystäväpiiristä löytyy samantapaista naisvaltaisuutta kuin perhepiiristä. Hänen läheisin ystävättärensä oli Hedvig von Schantz. He ystäväystyivät vuonna 1894 ja tutustuivat ilmeisesti Naisasialiitto Unionin piirissä, jonka aktiivijäseniä he molemmat olivat. Paria vuotta myöhemmin Hedvig von Schantz muutti asumaan Lucina Hagmanin taloon, ja kun tämä perusti Uuden Yhteiskoulun vuonna 1899, Hedvig von Schantz tuli koulun taloudenhoitajaksi. Koulun toimipaikaksi vakiintui Kirkkokatu 12, ja Lucina Hagmanin asunto sijaitsi koulurakennusten yhteydessä. Vaikka uuden koulun käynnistäminen vaati runsaasti työtä, perhe oli edelleen keskeisellä sijalla Lucina Hagmanin elämässä kuten hänen kirjeensä osoittaa: "Jag har ett så innerligt treffligt familjelif med de mina, och det är som du säger mycket att sätta värde på." (Lucina Hagmanin kirje Eva Ingmanille 24.1.1901, Lucina Hagmanin yksityisarkisto, KA.) Tällöin hänen perheeseensä kuuluivat Liisa, Kalle, Manda ja Hedvig von Schantz.

Työ ja harrastukset yhdistivät näitä kahta naista. Hedvig von Schantz toimi piirustuksenopettajana ruotsalaisessa tyttökoulussa. Lisäksi hän maalasi tauluja ja leikkasi siluetteja. Lucina Hagman oli myös kiinnostunut taiteesta, sillä hän lahjoitti usein sukulaisilleen ja ystävilleen tauluja. Naiset matkustelivat yhdessä tehden opintomatkoja Saksaan, Sveitsiin ja Italiaan.

Naisten ystävyys alkoi kuitenkin horjua 1910-luvulla. Vuonna 1912 Lucina Hagman tutustui ruotsalaiseen sairaanhoitajaan Hilda Gardeliniin, josta tuli hänen monivuotinen ystävänsä ja joka myös sai Helsingissä asuessaan huoneen Lucina Hagmanin talosta. Samaan aikaan Hedvig von Schantzin terveys heikkeni ja hän joutui seuraavina vuosina viettämään useita kuukausia erilaisissa kylpylöissä ja parantoloissa. Syksyllä 1914 Hedvig von Schantzin ja Lucina Hagmanin välit olivat kiristyneet selvästi. Vuoden 1915 alussa Hedvig von Schantz lähetti kirjeen, jossa hän ilmoitti heidän yhteisen yrityksensä päättyvän tähän. Kirjeistä voi huomata, että yksi syy ystävyiden horjumiseen oli Lucina Hagmanin uusi ystävyys Hilda Gardelinin kanssa. Hedvig von Schantz oli siitä ilmeisen mustasukkainen. Lisäksi asiaan vaikuttivat epäilemättä ne vaikeudet, joihin koululaitos joutui vuodesta 1912 lähtien ja jotka tekivät koulun johtamisen raskaaksi tehtäväksi. Opetussuunnitelmien toistuva muuttaminen lisäsi oppilaitosten työmäärää ja kasvava huoli koulun tulevaisuudesta lisäsi ristiriitoja Lucina Hagmanin ja Hedvig von Schantzin välille. Uusi Yhteiskoulu oli todellakin naisten yhteinen yritys, jossa toinen oli vastuussa koulun johtamisesta ja toinen talousasioista.

Ystävyys heikkeni, mutta ei päättynyt. Vaikka Hedvig von Schantz muutti pois Lucina Hagmanin talosta, naiset tapasivat edelleen toisiaan ja olivat kirjeenvaihdossa Hedvig von Schantzin kuolemaan asti, mikä tapahtui vuonna 1942. Hilda Gardelinkaan ei loppujen lopuksi viipynyt kovin pitkään Lucina Hagmanin taloudessa; hän palasi Ruotsiin vuonna 1918 ja avioitui vuotta myöhemmin. Lucina Hagmanin ja Hedvig

von Schanzin ystävyysuhdetta kiristänyt skisma päättyi, mutta ystävyys ei silti palannut ennalleen.

Lucina Hagmanin ja Hedvig von Schanzin yhteiselo on osuva esimerkki viime vuosisadan vaihteen naisten keskinäisistä ystävyysuhteista. Niistä on säilynyt lukematomia todistuskappaleita kirjeissä ja päiväkirjoissa, jotka kertovat lämpimistä, koko elämän kestäneistä ystävyyksistä. Lisäksi oli varsin yleistä, että naimattomat naiset asuivat yhdessä. Työssä käyvät, naimattomat virkanaiset kuten opettajat, postineidit ja konttoristit saattoivat perustaa yhteistalouden jonkun ystävättären kanssa, ellei heillä ollut sukulaisia, joiden kanssa olisi voinut asua.

Pidän tätä käytäntöä yhtenä todistuksena siitä, miten harvinaista yksinasuminen tuolloin oli. Jos naisilla ei ollut lähiomaisia tai muita sukulaisia, joiden kanssa saattoi asua yhdessä, ystävättäret perustivat mieluusti yhteistalouden, sillä yksinasuminen oli huono ja turvaton vaihtoehto. Yksinelämistä pidettiin surkeana kohtalona, merkkinä läheisten ihmisten puuttumisesta. Vaikuttaa jopa siltä, että naiset suorastaan pelkäsivät yksinelämistä ja sen mukanaan tuomaa yksinäisyyttä. (Ks. esim. Gusti Demanderin kirje Lucina Hagmanille 18.11.1914; Lina Lindströmin kirjeet Lucina Hagmanille 16.11.1919 ja 24.11.1919, Lucina Hagmanin yksityisarkisto, KA.)

Mutta yksineläminen ei houkuttellut miehiäkään. Lucina Hagmanin veljenpoika Tyko Havas asui 1910-luvulla pari vuotta yksinään toimiessaan Konginkankaalla nimismiehenä. Tällöin hän usein valitteli kirjeissään yksinäisyyttään ja pakollista eroa perheestään. Vähitellen hänen kirjeissään alkaa toistua ajatus, että avioituminen ratkaisisi ongelman: hän saisi vaimon, joka odottaisi häntä kotona ja huolehtisi hänestä. Niinpä Tykon pikainen avioituminen keväällä 1916 ei varmastikaan tullut sukulaisille yllätyksenä. Hänen aikaisempien kirjeidensä perusteella syntyy vaikutelma, että hän avioitui päästäkseen yksinelostaan ja saadakseen kumppanin. Hänellä oli suuri into avioitua, joten hänen täytyi vain löytää sopiva nainen, joka suostui hänen kosintaansa.

Miksi Lucina Hagmanin perhe-elämä on kiinnostavaa?

Lucina Hagman ei ollut poikkeustapaus, vaan vuosisadan vaihteessa oli suuri joukko naisia ja miehiä, jotka eivät eläneet normiksi määritellyssä ydinperheessä. Heidän perhe-elämänsä oli toisenlaista. Perhettä ja elämäntapaa tutkittaessa kirjeet, päiväkirjat ja muistelmat tarjoavat mielenkiintoisen lähdeaineiston. Ne kertovat jokapäiväisen elämän käytännöstä, tavoista ja normeista paljastaen, mitä merkityksiä ihmiset antoivat perheelle ja miten he järjestivät arkielämänsä. Yksittäisten elämäntapa-alojen analysointi ei kuitenkaan riitä, vaan on pystyttävä näkemään, miten ne liittyvät suurempaan kokonaisuuteen, mitä ne paljastavat tietyn aikakauden elinehdoista sekä yhteisöllisistä toimintaperiaatteista.

Naimattomuus oli yleistä 1800-luvulla, ja keskiluokan piirissä se jopa lisääntyi 1800-luvun lopussa. 1800-luvun puolivälissä alkoi muodostua tavaksi, että aatelismiehet

avioituivat suurin joukoin varakkaiden porvarisnaisten kanssa. Näin ollen yhteiskunnan ylimmissä kerroksissa jäi suuri joukko naisia naimattomiksi, koska säätyläisnaisten oli hankalampaa avioitua alaspäin. Toisaalta köyhillä säätyläisillä ei ollut kovin suurta kysyntää avioliittomarkkinoilla. Varattoman säätyläismiehen oli jokseenkin mahdotonta avioitua, koska hän ei pystynyt tarjoamaan perheelle säädynmukaista elämää. Köyhällä säätyläisnaisella saattoi olla enemmän kysyntää avioliittomarkkinoilla, mutta hänen kosijansa oli todennäköisesti vanhempi leskimies, joka tarvitsi lapsilleen uuden äidin ja itselleen taloudenhoitajan. Niinpä naisten vaihtoehtoina olivat joko naimattomuus tai avioliitto huomattavasti vanhemman miehen kanssa.

Naimattomuus yleistyi keskiluokassa, koska avioitumiselle asetettiin varsin tiukat ehdot; miehen oli pystyttävä elättämään vaimonsa ja lapsensa, mihin useat pikkuvirkamiehet eivät pystyneet. 1800-luvun lopussa vallinnut yleismaailmallinen lama heikensi tulevaisuudentoiveita ja menestymisen mahdollisuuksia. Sen myötä avioitumisinto väheni. Kun virkamiesten reaaliensiot laskivat, kävi säädynmukaisen elämäntavan ylläpitäminen entistä vaikeammaksi.

Toisaalta keskiluokan naisten työnsaantimahdollisuudet paranivat. Postilaitos, konttorit, virastot ja koululaitos tarvitsivat uusia työntekijöitä. Näin virkaura tuli mahdolliseksi entistä useammalle naiselle. Työ takasi naisille taloudellisen itsenäisyyden, joten heidän ei enää tarvinnut hankkia itselleen elättäjää avioitumalla. Jos mieluisista kosijaa ei löytynyt, naimattomuus oli varteenotettava vaihtoehto. Samalla naisasialiike lisäsi naisten tietoisuutta uudenlaisen vapauden mahdollisuuksista; joillekin naisille naimattomuus saattoi olla tietoinen valinta.

Lucina Hagmanin elämässä toteutui useita edellämämainituista tekijöistä. Hän oli köyhän nimismiesperheen tytär, jonka ympärillä ei parveillut kosijoita. Avioliitto oli ilmeisen mahdoton, koska hänen oli itsensä lisäksi huolehdittava myös äidistään. Lucina Hagmanin onneksi koitui, että vasta perustettu Jyväskylän seminaari tarjosi naisille mahdollisuuden kouluttautua opettajanammattiin. Vanhempi sisar Sofia Hagman oli jo aikaisemmin suorittanut tutkinnon Jyväskylän seminaarissa, joten sisarensa esimerkkiä seuraten Lucinakin päätyi opettajaksi. On mielenkiintoista huomata, miten ammatti "periytyi" seuraavaan sukupolveen, sillä Lucina Hagmanin veljentyttärestä Liisasta tuli myös opettaja. Hän toimi toistakymmentä vuotta opettajana faster Lucinan johtamassa Uudessa Yhteiskoulussa, ennen kuin perusti oman koulunsa.

Muistelmissaan Lucina Hagman on todennut, ettei hänellä ollut erityistä kutsumusta opettajaksi. Hänellä oli vain tietoisuus siitä, että hänen on työllään elätettävä itsensä ja äitinsä. (Lucina Hagmanin muistelmia, Lucina Hagmanin yksityisarkisto, KA.) Hän valitsi opettajaseminaarin, koska muita vaihtoehtoja ei oikeastaan ollut. Hagmanien sukupiiristä ei löytynyt esimerkiksi postinhoitajaa, jonka luokse Lucina Hagman olisi voinut mennä harjoittelijaksi, ja sitä kautta saavuttaa pätevyyden sekä ammattitaidon postivirkoihin. Lucina Hagmanin uranvalinta on siten esimerkki uudesta ammatillisesta

suuntautumisesta, missä sulkujärjestelmästä ei enää ollut hyötyä, vaan asema saavutettiin koulutuksen antamalla muodollisella pätevyydellä.

Haaste perhehistorialliselle tutkimukselle

Vaikka naimattomuus yleistyi, ihmisten tarve yhdessäelämiseen ei vähentynyt vaan ydinperheen rinnalla esiintyi toisenlaisia perhemuotoja. Ihmiset saattoivat järjestää elämimensä ja asumisensa monin eri tavoin. Naimattomat sisarukset asuivat yhdessä, ystävättäret muodostivat yhteistalouden, naimaton nainen hankki ottolapsen tai hän saattoi huolehtia orvoiksi jääneistä sukulaislapsista. Näitä erilaisia yhdessäasumisen tapoja kutsuttiin todella perheeksi. Tavallisesti yksi ihminen ehti elämänsä aikana olla mukana useassakin erityyppisessä perhejärjestelmässä, kuten Lucina Hagmanin esimerkiksi osoittaa.

Vaikuttaakin siltä, että tähänastisessa perhehistoriallisessa tutkimuksessa on liikaakin korostettu ydinperheen ja privatisoitumisen merkitystä, kun on tutkittu perheen muuttumista 1800-luvulla. Ydinperhe oli keskeinen perheihanne, mutta todellisuudessa ihmisten elämä oli paljon monimuotoisempaa eikä sitä voi jäsentää yhden perhemallin puitteissa. Lisäksi täytyy muistaa luokka-aseman vaikutus perhe-elämään. Maalaisväestö ja työläiset eivät vielä vuosisadan vaihteessa viettäneet ydinperheihanteen mukaista elämää, mikä sai keskiluokan huolestumaan heidän elämäntavastaan. Loppujen lopuksi hyvin pieni osa väestöstä — lähinnä keskiluokka — eli ydinperhemallin mukaisesti, eivätkä edes keskiluokassa läheskään kaikki voineet tai halunneet toteuttaa tätä mallia.

Ydinperheen korostus johtuu ilmeisesti siitä, että tähänastisessa perhehistoriallisessa tutkimuksessa on pyritty löytämään perhettä määrittelevät yleiset periaatteet, tavat ja normit. Tällöin ongelmaksi muodostuu yleistysten pätevyys. Jos korostetaan yleisiä muutoslinjoja, poikkeamat ja erityispiirteet on suljettava tutkimuksen ulkopuolelle. Tämä näkökulma rajaa monia mielenkiintoisia kysymyksiä ja osa-alueita pois tutkimuksesta. Lopputuloksena on tulkinta, joka väistämättä antaa yksipuolisen kuvan menneisyyden maailmasta.

Joka tapauksessa perheen käsite on problematisoitava uudestaan: Mitä perheellä itse asiassa tarkoitettiin 1800-luvun lopussa? Oliko yksinasuvia ihmisiä oikeastaan juuri ollenkaan? Kun etsitään vastauksia näihin kysymyksiin, ei pidä kuvitella, että ydinperhe olisi ollut ainoa perhemuoto. Jos se otetaan tutkimuksessa perhe-elämän normiksi, tällöin jää huomaamatta, mitä muita perhemalleja on ollut olemassa. Oletus ydinperheen ensisijaisuudesta sokeuttaa tutkijan eikä hän huomaa muita olemassa olleita vaihtoehtoja.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Lucina Hagmanin yksityisarkisto, Kansallisarkisto (KA).

Kirjallisuus

- Alfthan, Märta von: *Seitsemän vuosikymmentä Naisasialiitto Unionin historiaa*. Ruotsista suomentanut Tyyni Tuulio. Helsinki 1966.
- Anderson, Michael: *Approaches to the History of the Western Family 1500-1914*. London 1985.
- Coontz, Stephen: *The Social Origins of Private Life. A History of American Families 1600-1900*. London 1988.
- Degler, Carl N.: *At Odds. Women and the Family in America from the Revolution to the Present*. New York 1981.
- Gittins, Diana: Marital Status, Work and Kinship 1850-1930. Labour and Love. Teoksessa: *Women's Experience of Home and Family 1850-1940*. Toim. Jane Lewis. Oxford 1987.
- Hagman, Lucina: *Lucina Hagman kertoo lapsuudestaan Kälviällä*. Helsinki 1936.
- Häggman, Kai: *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 179. Helsinki 1994.
- Jallinoja, Riitta: *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. Helsinki 1983.
- Markkola, Pirjo: Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle. *Historiallisia tutkimuksia 187*. Helsinki 1994.
- Mitterauer, Michael - Sieder, Reinhard: *The European Family. Patriarchy to Partnership from the Middle Ages to the Present*. Oxford 1982.
- Ollila, Anne: Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939. *Historiallisia tutkimuksia 173*. Helsinki 1993.
- Pohls, Maritta: Suvuista virkoihin. Postilaitoksen virkakunta 1864-1899. *Hallinto-historiallisia tutkimuksia 15*. Helsinki 1994.
- Pulkkinen, Tuija: Kansalaisyhteiskunta ja valtio. Teoksessa: *Kansa liikkeessä*. Toim. Alapuro - Liikanen - Smeds - Stenius. Helsinki 1987.
- Segalen, Martine: *Historical Anthropology of the Family*. Cambridge 1986.
- Shorter, Edward: *The Making of Modern Family*. New York 1977.
- Tuulio, Tyyni: *Aleksandra Gripenberg. Kirjailija, taistelija, ihminen*. Helsinki 1959. *Uusi Yhteiskoulu 25 vuotta 1899-1924. Muistojulkaisu*. Toim. Aarne Rahunen. Kerava 1924.
- Åström, Emma Irene: *Elämäni ja ystäväni*. Toimittanut Elsa Enäjärvi-Haavio. Porvoo 1933.